

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ЗЛОЧИНОМ ШКОДИ У КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Розглянуто використання інституту відшкодування заподіяної злочинном шкоди у кримінальному законодавстві держав, які належать до континентального типу правової системи. Проведено аналіз використання цього інституту як обставини що пом'якшує покарання, як абсолютної або пробаційної умови у випадку звільнення від покарання та його відбування.

Ключові слова: кримінальне право, відшкодування заподіяної злочинном шкоди, звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

Постановка проблеми. На сьогодні кримінальне законодавство багатьох держав використовує інститут відшкодування заподіяної злочинном шкоди (компенсації) як для досягнення цілей покарання, так і для посилення правових гарантій захисту прав та законних інтересів потерпілих від злочинів.

У різних типах правових систем законодавчі підходи до використання пенальних можливостей інституту відшкодування заподіяної злочинном шкоди істотно різняться. Низка країн, зокрема таких як: Гана, Замбія, Індія, Кенія, Киргизія, Малаві, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові острови, Танзанія, Тувалу, ЦАР, Уганда, Ефіопія та інші, використовують обов'язок відшкодування заподіяної злочинном шкоди як вид покарання. Як вид покарання за нормами шаріату, компенсація як «плата за кров» використовується також у Афганістані, Йорданії, Ірані, Ємені, ОАЕ, Омані, Пакистані, Саудівській Аравії, Судані та інших країнах [1, с.326-327].

У тих країнах, де відшкодування заподіяної злочинном шкоди не використовується як вид покарання, його кримінально-правова оцінка розглядається в двох аспектах: як добровільне і як обов'язкове (примусове). При цьому, по-різному оцінюється добровільне відшкодування заподіяної злочинном шкоди, а також по-різному регулюється покладення на винного обов'язку відшкодувати заподіяну злочинном шкоду.

Добровільне відшкодування винним заподіяної злочинном шкоди найчастіше оцінюється як позитивна посткримінальна поведінка і в сукупності з іншими умовами є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, а також враховується як пом'якшуюча обставина при призначенні покарання.

Покладення на винного обов'язку відшкодувати заподіяну злочинном шкоду більше використовується як абсолютна або пробаційна умова при різних формах звільнення від покарання та його відбування.

Ступінь наукової розробки теми. У сучасній вітчизняній кримінально-правовій науці аналізу використання інституту відшкодування заподіяної злочинном шкоди у державах континентальної правової системи належної уваги не приділено.

Метою статті є висвітлення особливостей використання інституту відшкодування заподіяної злочинном шкоди у кримінальному законодавстві держав, які належать до континентального типу правової системи. Це дасть можливість краще зрозуміти можливі шляхи ширшого його використання у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. У державах континентальної правової системи відшкодування заподіяної злочинном шкоди практично не використовується як вид покарання. Натомість йому відводиться досить значна роль у випадках прийняття рішень про звільнення від кримінальної відповідальності, а також у випадках звільнення від покарання та його відбування з випробуванням.

Добровільне відшкодування винним заподіяної злочинном шкоди у кримінальному законодавстві держав континентальної правової системи враховується як обставина, що пом'якшує покарання, або є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання. Інша річ, що існують відмінності у кримінально-правовій оцінці добровільного відшкодування у окремих країнах.

Так, для прикладу, кримінальне законодавство ФРН враховує добровільне відшкодування

заподіяної злочином шкоди, а також передбачає покладення на засудженого обов'язку відшкодувати заподіяну злочином шкоду. Відповідно до параграфу 46 а «Компенсація винний-потерпілий, відшкодування шкоди» Кримінального кодексу ФРН [2] (надалі КК ФРН) якщо особа, яка вчинила злочинне діяння докладаючи зусиль для забезпечення компенсації потерпілому (компенсація винний-потерпілий), повністю чи частково відшкодує шкоду, заподіяну своїм діянням, чи в тому випадку, коли відшкодування шкоди вимагає від нього істотних особистих затрат або ж відмови від чого-небудь, повністю чи частково відшкодує потерпілому шкоду суд може пом'якшити покарання, як це передбачено параграфом 49 КК ФРН (1. Пожиттєве позбавлення волі замінити позбавленням волі на строк не менший трьох років. 2. При позбавленні волі на визначений строк необхідно призначити покарання максимум до трьох четвертих передбаченого максимального строку. У випадку грошового штрафу теж саме діє відносно максимального розміру денних ставок. 3. Підвищений мінімальний строк покарання у вигляді позбавлення волі знижується: у випадку мінімального строку від десяти чи п'яти років – на два роки; у випадку мінімального строку від трьох чи двох років – на шість місяців; у випадку мінімального строку від одного року – на три місяці; в інших випадках – на встановлений законом мінімальний строк) або взагалі відмовитись від покарання, якщо за вчинення кримінально-караного діяння не передбачено більш тяжкого покарання, ніж позбавлення волі на строк до одного року або грошовий штраф до трьохсот шістдесяти денних ставок. Тобто добровільне відшкодування винним заподіяної злочином шкоди і навіть саме старання її усунути (про, що свідчить її часткове відшкодування) є особливою пом'якшуючою обставиною, яка впливає на призначення покарання, або є підставою, за певних умов, для звільнення від покарання. Ця норма є "заохоченням" до добровільного відшкодування винним потерпілому заподіяної злочином шкоди. Необхідно також звернути увагу, що в наведеній кримінально-правовій нормі саме старання винного усунути заподіяну злочином шкоду розглядається як його позитивна поведінка після вчинення злочину. Це є свідченням того, яке значення законодавець надає старанню винного усунути заподіяну злочином шкоду незалежно від її повного відшкодування, визнаючи, що вже тільки старання здійснити відшкодування є обставиною (в сукупності з іншими позитивними обставинами), яка свідчить про мож-

ливість виправлення винного за умови застосування до нього менш тяжкого покарання.

Кримінальне законодавство ФРН передбачає, що суд може покласти на засудженого обов'язок до посилюючого (в залежності від можливостей засудженого) відшкодування заподіяної злочином шкоди у випадку застосування умовної відстрочки виконання покарання на підставі параграфу 56 b КК ФРН, а також дати вказівку особі, яка отримала попередження під умовою покарання (параграф 59a, абз. 2, п. 1 КК ФРН) постаратися забезпечити компенсацію потерпілому або іншим чином відшкодувати заподіяну злочинним діянням шкоду.

У цих випадках обов'язок до посилюючого відшкодування заподіяної злочином шкоди виконує функцію пробаційної умови, і його невиконання може тягнути за собою відміну умовної відстрочки виконання покарання (параграф 56f, абз. 1, п. 3 КК ФРН), або призначення покарання, яке було умовно відкладене (параграф 59b, абз. 1 КК ФРН).

З положень самого закону про кримінальну відповідальність важко зробити висновок чи відшкодування заподіяної злочином шкоди стосується тільки матеріальної шкоди, чи і нематеріальної (моральної), проте в літературі панує думка, а вона підкріплена і судовою практикою, що компенсація за параграфом 56 b КК ФРН стосується як матеріальної шкоди, так і нематеріальної (моральної).

У Кримінальному кодексі Австрії [3] (надалі КК Австрії) (параграф 51, абзац 2 КК Австрії) інститут відшкодування заподіяної злочином шкоди використано в якості пробаційної умови у випадку умовного звільнення від покарання (параграф 43 КК Австрії), умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі (параграф 46 КК Австрії), умовного звільнення від відбування примусового заходу, пов'язаного з позбавленням волі (параграф 47 КК Австрії) у формі вказівки у період строку випробування відшкодувати своїми силами заподіяну злочином шкоду. Якщо виходити зі змісту цієї правової норми, то вказівка засудженому своїми силами відшкодувати заподіяну злочином шкоду має превентивний характер і спрямована на виправлення засудженого.

Кримінальний кодекс Швейцарії [4] (надалі КК Швейцарії) також, як і Австрії, передбачає використання інституту відшкодування заподіяної злочином шкоди у формі вказівки засудженому у випадку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ч. 3, ст. 38 КК Швейцарії) та умовного засудження (ст. 41 КК Швей-

царії). Проте його використання за КК Швейцарії має і свої відмінності. Так ст.41 КК Швейцарії передбачає використання відшкодування заподіяної шкоди у випадку умовного засудження у двоякому аспекті, а саме: як підстава для застосування умовного засудження, оскільки засуджений вже відшкодує заподіяну шкоду, яка встановлена судом або узгоджена між винним і потерпілим (ч. 1, ст. 41) і як покладення обов'язку на засудженого здійснити відшкодування заподіяної шкоди у визначений судом строк (ч. 2, ст. 41).

Кримінальне право Франції передбачає можливість покладення на засудженого обов'язку відшкодувати повністю чи частково шкоду, заподіяну злочинним діянням, у відповідності з фінансовими можливостями засудженого, навіть за відсутності рішення за цивільним позовом, у випадку звільнення від відбування порання з режимом випробування згідно п.5 ст.132-45 Кримінального кодексу Франції [5] (надалі КК Франції).

У ряді держав, зокрема Іспанії, Литовській Республіці, Польській Республіці, кримінальне законодавство передбачає використання інституту відшкодування заподіяної злочином шкоди в якості так званого «заходу кримінального примусу».

Так, Кримінальний кодекс Іспанії [6] (надалі КК Іспанії) до заходів безпеки, які не передбачають позбавлення волі відносить також компенсацію матеріальної і моральної шкоди, яка заподіяна потерпілому (ст.ст. 112-113 КК Іспанії). За Кримінальним кодексом Литовської Республіки [7] (надалі КК Литовської Республіки) відшкодування чи усунення матеріальних збитків використовується як захід кримінального примусу замість покарання (п. 2, ст. 67 КК Литовської Республіки). Кримінальний кодекс Польської Республіки [8] (надалі КК Польської Республіки) передбачає, що суд може покласти на винного обов'язок відшкодувати потерпілому повністю чи частково заподіяну злочином шкоду (арт. 46 КК Польської Республіки). Цей обов'язок законодавець відносить до кримінальних заходів (п. 5, арт. 39 КК Польської Республіки) поряд з такими як: позбавлення політичних прав; заборона займати певну посаду чи займатися певною діяльністю; заборона займатися діяльністю, пов'язаною з вихованням, лікуванням, навчанням малолітніх та опікою над ними; обов'язок утримуватись від відвідування певних місць, заборона спілкування з певними особами, заборона наближатись до певних осіб чи заборона покидати певні місця перебування без згоди суду; заборона участі у масових заходах; заборона входження до ігорних закладів чи участі в азартних

іграх та інші. Характер цих заходів свідчить про їх пенальне спрямування і про те, що вони відносяться до заходів кримінально-правового впливу.

Необхідно також звернути увагу на інститут припинення провадження у кримінальній справі у випадку виконання винним визначеної умови чи декількох умов, у тому числі і відшкодування заподіяної злочином шкоди. За Кримінальним кодексом Голландії [9] (надалі КК Голландії) прокурор до судового розгляду може висунути одну або більше умов для того, щоб припинити провадження у кримінальній справі (за виключенням злочинів, за вчинення яких закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі більше шести років) чи справі про проступок. Відповідно до п. е ч. 2 ст. 74 КК Голландії до таких умов відноситься і повне чи часткове відшкодування заподіяної злочином шкоди.

Висновки. У висновках варто зазначити, що використання у кримінальному законодавстві тієї чи іншої держави континентальної правової системи інституту відшкодування заподіяної злочином шкоди в різних його формах безсумнівно не можна оцінювати односторонньо без ширшого аналізу системи права тієї чи іншої держави в цілому, історичної ретроспективи впровадження інституту компенсації в кримінальне законодавство і навіть законодавчих традицій. Але наше завдання полягало в тому, щоб висвітлити найбільш відмінні, від тих, що використовуються в кримінальному законодавстві України, форми використання інституту відшкодування заподіяної злочином шкоди для кримінально-правових цілей, а заодно продемонструвати шляхи удосконалення можливостей його використання у нашому кримінальному законодавстві. Використання цього інституту служить превентивним цілям у механізмі кримінально-правової політики багатьох держав і, що не менш важливо, виконує ще й компенсаційну функцію в інтересах потерпілого.

Список літератури

1. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / В.Н. Додонов. – М.: Юрлитинформ, 2009. – 448 с.
2. Уголовный кодекс ФРГ / Пер. с нем. – М.: Зерцало, 2000. – 208 с.
3. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 144 с.
4. Уголовный кодекс Швейцарии / Пер. с нем. – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 366 с.

5. Уголовный кодекс Франции / Пер. с франц. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
6. Уголовный кодекс Испании / Пер. с исп. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
7. Уголовный кодекс Литовской Республики / Пер. с лит. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 262 с.
8. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny /Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553.
9. Уголовный кодекс Голландии / Пер. с англ. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. – 253 с.

Стаття надійшла до редколегії 5 червня 2012 року.

Рекомендована до опублікування у "Віснику" членом редколегії М.К. Якимчуком.

А.М. Бойко

CRIMINAL AND LEGAL EVALUATION OF COMPENSATION OF HARM CAUSED BY CRIME WITHIN THE CONTINENTAL LEGAL SYSTEM

Summary

The article deals with the implementation of the institute of the compensation of the harm caused by the crime in the Criminal Law of the states belonging to the Continental type of legal system. The author analyses the implementation of this institute as the condition of mitigation of punishment as absolute or probationary condition in case of impunity or discharge of serving the sentence.

Key words: criminal law, compensation of the harm caused by the crime, criminal and legal evaluation of the harm caused by the crime, impunity, sentence service discharge

А.М. Бойко

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ОЦЕНКА ВОЗМЕЩЕНИЯ ПРИЧИНЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЕМ ВРЕДА В КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация

Рассмотрено использование института возмещения причиненного преступлением вреда в уголовном законодательстве государств, принадлежащих к континентальному типу правовой системы. Осуществлено анализ использования этого института как обстоятельства, которое смягчает наказание, как абсолютного или пробационного условия при освобождении от наказания и его отбывания.

Ключевые слова: уголовное право, возмещение причиненного преступлением вреда, освобождение от уголовной ответственности и наказания.